

Məmmədova Nərmin Hamlet qızı
Lənkəran Dövlət Universiteti

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ LƏNKƏRAN ƏDƏBİ MÜHİTİNDƏ “FÖVCÜL-FÜSƏHA” ƏDƏBİ MƏCLİSİ

Açar sözlər: Lənkəran ədəbi mühiti, “Fövcül-füsəha” ədəbi məclisi, M.İ.Qasir, M.Talışlı

Key words: Lankaran literary environment, "Fovcul-fusəha" literary council, M.I.Qasir, M.Talışlı

Ключевые слова: литературная среда Ленкорани, "Fovcul-fusəha" литературный совет, M.И.Гасир, M.Талышлы

Lənkəranda şairlər məclisi 1850-ci ildən mövcud olmuşdur. Bu vaxtlar məclisə M.F.Səhban və Usta Hüseynqulu rəhbərlik etmişlər. Tədqiqatçı-alim M.Talışlının qeyd etdiyi kimi: “Təxminən 10 il sonra (1860-cı illərdə) M.İ.Qasir Lənkərana gəlir” [6, s.25]. “Fövcül-füsəha”nın digər məclislərdən fərqli cəhətləri onun strukturu və fərdi tərkibi ilə bağlı idi: məclisin içində şeir, ədəbiyyatından başı çıxan hər bir sənət sahibi iştirak edə bilirdi. Burada varlı və yoxsula fərq qoyulmur, əsas meyar məclis üzvünün ədəbi qabiliyyəti, şeirləşmə bacarığı, fərdi poeziyası və elmi müzakirələrdə iştirak etmək səviyyəsi sayılırdı. Ömründə şeir yazmayan müxtəlif peşə sahibləri də mənəviyyatca zənginləşmək, milli ədəbiyyatı öyrənmək, həmçinin ictimai-tarixi vəziyyətdən baş çıxarmaq üçün məclisin içində iştirak edə bilirdi. Güman etmək olar ki, “Fövcül-füsəha”nın belə demokratikliyi onun yaradıcısı Mirzə İsmayıl Qasirin sayəsində təmin olunmuşdu” [1, s.37].

Lənkəran ədəbi məclisi iki bölümdən ibarət olmuş, birinci bölümü ancaq şeir yazan, məclisdəki şeirləşmələrdə iştirak edən şəxslər, ikinci bölümü isə məclis üzvlərinin şeirlərini dinləyən, ədəbi-elmi müzakirələrə qoşulan, öz bilik və təsəvvürlərini genişləndirməyə toplaşan şəxslər təşkil etmişlər.

Araşdırmalardan belə qənaətə gəlmək olur ki, “Mirzə İsmayıl Qasir ömrünün Lənkəran çağlarını başlıca olaraq “Fövcül-füsəha”ya həsr etmiş, onun dağılmaması, əksinə, bu məclisin təsiri ilə ölkənin başqa ərazilərində məclisçilik hərəkatının genişlənməsinə çalışmışdır” [1, s.41].

“Fövcül – füsəha” ədəbi məclisininin fəaliyyətini ətraflı tədqiq edən M.Talışlı yazırdı: “Lənkəran “Fövcül-füsəha” ədəbi irsi XX əsrin əvvəllərində bütün üslub xüsusiyyətləri, forması, mənası və məzmunu ilə davam etməkdə idi. Bunun başlıca səbəbi həmin ədəbi məclisin iştirakçılarının gənc ziyalılarının yaradıcılığına ürəkdən bağlanmaları idi” [4,s.157]. Azsaylı məlumatlardan bəlli olur ki, “məclis 1991 – ci ilin avqust ayından yenidən fəaliyyətə başlamışdır. 1992- ci il mart ayının 10-dan “Lənkəran” mətbəəsində 500 nüsxədən ibarət məclisin “Şəm” adlı bülleteni nəşr edilmişdir. Bülletenin hər sayının ilk səhifəsinin devizi belədir: “Məclisdə şəm yandı, pərvanələr yığılsın!” “Şəm”, bülletenin 10 aprel 1992-ci ildə çıxan 2-ci sayından klassiklərimizin yaradıcılıq üslubunun öyrənilməsi və məclis üzvlərinin klassik üslubda şeir yazmalarını nəzərə alaraq şeirimizdə əruz vəznə barədə məlumatlar verilir” [4].

“Fövcül-füsəha” məclisi Mirhəşim Talışlının sahəsində bərpa olunduqdan sonra onun əsas üzvləri Məsudi Dövrən, Mirsalam Müasir, Əli Nasir, Ağamir Cavad, Aliyə Seyidqızı, Yaşar Əkbərov, Ziyafət, və başqaları olmuşdur. Məclisin yenidən fəaliyyətə başlaması və onun bir qisim üzvləri haqda biz Ziyafətin “Çağır” rədifli qəzəlidən də məlumat əldə etmiş oluruq:

Asifa, “Fövcümüzə ” cümlə müsəlmanı çağır,
Söz bilən məclisimə arifu urfanı çağır.
Şövq ilə yanmaqdadır “Fövcümüzün” “Şəmi” bu gün,
Səslə “Pərvanəmizi”, birliyə mehmanı çağır.
Bu gün ustaddı Musafir “Füsəfa ” məclisinə,
Eşidək Nəccarı biz, Qasiri , Səhbanı çağır.
Məclisin incəsi, həm incisi Seyyidqızıdır,
Ona Elnarə kimi incə qəzəlxanı çağır....
Əli Nasir, Ağamir, Haqsevər , Oktay Zəka,
Eşqdə oddu Yaşar, Nahigi-nalanı çağır.
Ey Ziyafət, dolaşıb susmaginən məclisdə.
Çıxa söz cənginə kim, bu baş, bu meydanı çağır[9, s.100].

Məclisin bərpa olunması müstəqillik dövrü Lənkəran ədəbi mühiti üçün çox böyük bir ədəbi-mədəni hadisə idi. Məclis bərpa olunduqdan sonra onun üzvləri tez-tez Bakıda “Məməuş –şuəra” dan gələn şair qonaqlarla görüşlər təşkil edirlər. Bəzən Lənkəran məclisi Bakıda şairlər məclisinə qonaq gedir və oradakı şairlərlə görüşürlər. Təbii ki, bu görüşlər təkcə ədəbi söhbətlərlə yekunlaşmır, həm də müxtəlif

mövzuları əhatə edən və əruz vəzninin fərqli janrlarında yazılmış deyişmələr də təşkil edirdi. Buna misal olaraq 1992- ci ilin avqustun 5-də Bakı “Məməuş – şüəra” və “Fövcül-füsəha” məclisləri şairlərinin Lənkəranda görüşü zamanı bədahətən beytləşmələrini gösətərə bilərik:

Mirsalam Müasir:

Fövcül- Füsəha şadu xuraman olub, ey dil,
Məməuş –şüəra ta ona mehman olub, ey dil.

Ələkbər Şahid:

Gül qönçə açıbdır üzünü səhni – çəməndə,
Əğyarlərin qəlbi qızıl qan olub, ey dil.

Mirhaşım Müsafir:

Nə yaxşı təsadüfdü İlahi, qəm içində,
Könlüm açılıb, gör necə xəndan olub, ey dil.

Əli Nasir :

Gəlmiş bizə Məməuş –şüəra, eldən eşitdim,
Əfsus ki, “Motel” onlara ünvan olub , ey dil.

Ziyafət :

Ol, məclisində olmamışdım, tut məni məzur,
Neylim ki, mənə indicə elan olub ey dil [9,s.106].

Göründüyü kimi, hər iki məclis üzvləri klassik irsə sadıq qalaraq onu qoruyub saxlamağı bacarmışdır. “Fövcül-füsəha” ədəbi məclisinin üzvləri təkcə hər hansı ədəbi-bədii gecələrdə, və ya hər hansısa görüş zamanı deyil, həmçinin asudə vaxtlarında belə toplaşdıqları zaman bədahətən maraqlı deyişmələr söyləmişlər. Bu görüşlərdən birini şair Ziyafət belə vurğulayır: “ 1996- cı ilin aprelin 13-də Lənkəran şairlərinin bir qrupu Camal kişinin çayxanasına gəldi, beytləşmə oldu :

Oktay Zəka :

Düşündükcə düşünməkdən düşüncəm lal olub getdi,
Fikir badə gedən yerdə, xəyal xal-xal olub getdi.

Ağamir Cavad:

Həyat zindan, ömür dustaq, yenə nə qeylu-qal etdin,
Nədən dostum, bu zindənda saçın da çal olub getdi.

Ziyafət:

Ötüb getdi o xoş günlər, qalıb illər sorağında,
Bu həsrətlə keçən ömrüm, dodaqda bal olub getdi... [9, s.109]

Həmçinin, məclis üzvləri ara-sıra Lənkəran batalyonunun əsgərləri ilə də görüşürdü. Bu görüşlər zamanı məclis üzvləri vətənpərvərlik motivlərini ehtiva edən şeirləri ilə əsgərlərin önündə çıxış edirdi. Bu çıxışlardan biri də Məsud Dövrənin əsgərlərin önündə söylədiyi “Dedim” şeiridir :

Dedilər gözlərindən axan bu qan-yaş nədir,
İgid şəhidlərimizin qızıl qanıdır dedim
Dedilər yurdundakı amansız savaş nədir,
O xain qonşumuzun bir böhtanıdır dedim... [3,s.10]

“Fövcül-füsəha” məclisinin üzvləri C.Cabbarlı adına 1 nömrəli musiqi məktəbinin müəllim və tələbələri ilə də vaxtaşırı görüşlər təşkil edirdi. Bu görüşlərdən birini biz Ziyafətin Lənkəran şəhər 1 N- li musiqi məktəbinin pedaqoji kollektivi ilə “Fövcül-Füsəha ”nın görüşünə ithaf etdiyi qəzəldən də açıq aydın görürük :

Qəlbimi eylədi şad, könlümü heyran bu görüş,
Eləyibdi nə gözəl – “Fövcünü” mehman bu görüş...
...Ey Ziyafət, sənintək “sənduqə şairlərinin ”

Tanımaqçın yaradıbdır gözəl imkan bu görüş [9, s.105]

Məclisi yenidən bərpə edən M.Talışlı “Fövcül-füsəha” nın 150 illiyi münasibəti ilə yazmış olduğu qəzəldə onun əsas amalını, qısaca tarixini göstərməyə çalışmışdır :

Burda Füsəha məclisinin pirləri vardır,
Səhbanları, Nəccarları, Qasirləri vardır.
Natiqləri, alimləri, arifləri çoxdur,
Söz sahibi – şairləri, nasirləri vardır.
Bax tarixə: Əxbari- Cəvahir kitabında,
Gör mücridə, nə növü cəvahləri vardır.
Dərsi yeni üslub ilə təlim eləyənələr,

Məktəbdə, keçən əsrdə mahirləri vardır.
Var Səidəli bəy, Mirzə Əziz, Şuri, Xəyali,
Vəssaf ilə Mücrim kimi nadirləri vardır.
Bir əsr yarımındır, o sələflərdən uzağıq,
İndi yenə də onlara dairləri vardır.
“Fövcül-Füsəha” ömr eləyir, Lənkəranımda ,
Bənd eyləyib öz ardına zəncirləri vardır.
Bu məclisə bir abidədir adı həmişə,
Hər həftədə dəftər dolu tədbirləri vardır.
Bu məclisi tərək eyləsə bir gün bu Müsafir,
Çox şükr, yenə güclü Müasirləri vardır [5,s.70]

“Fövcül – füsəha” məclisi tarixi keçmişimizi yaşatmağı bacaran, onu gələcək nəsillərə məxsus olduğu abu-havada ötürməyə çalışan, bu günkü nəsillərə olduğu kimi göstərməyin öhdəsindən gələn qiymətli daş-qaşlarla zəngin olan xəzinədir. Bu xəzinəni təşkil etmək, yaşatmaq, həm müqəddəs, həm də çox çətin bir peşədir.

Ədəbiyyat:

1. Axundzadə M. İ.Q. 210. Bakı : Şərq – Qərb, 2015, 503s.
2. Hacıyev A. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı : ADPU nəşriyyatı, 2005, 367s.
3. Məsud Dövrən. Qəfildən gələn səda. Bakı: “Elm və təhsil” 2018, 208 s.
4. Şəmsizadə N. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı: Proqres, 2012, 433 s.
5. Talışlı M. Xatirəmdə yaşayanlar . Bakı: “Adiloğlu”, 2010, 464 s.
6. Talışlı M. Əsərləri I cild. Bakı: Adiloğlu, 2007, 391 s.
7. Talışlı M. “Şirvandan –Lənkərana ” (M.İ.Qasir) “Söz” jurnalı. Bakı 1996 N 3-4 səh 25.
8. Vüqar Əhməd . Ədəbiyyatşünaslıq. Bakı : “Müəllim” nəşriyyatı, 2007, 167s.
9. Ziyafət. İtkin düşən harayım. Bakı: “Akta” firması, 1997,121 s.

"Fovcul fuseha" council in Lancaran literary environment in independence period Summary

"Fovcul-fusəha" literary council was very great school for the development of the environment literary of Lancaran. It is noticed progress in the council after the after the restoring of the council by Mirhashim Talishli. The members of the council "Fovcul fusəha" can protect classical heritage. The members of the council often use aruz vazni and we notice it creativity of the classics. In independence period protecting council traditions is one of the great and responsible work.

Литературный меджлис «Фёвджуль-фусаха» в литературной среде Ленкорани в период независимости

Резюме

Литературный меджлис «Фёвджуль-Фусаха» в период независимости, послужил очень большой школой в развитии литературной среды Ленкорани.

После восстановления меджлиса, со стороны Миргашима Талышлы, в литературной среде Ленкорани наблюдается настоящее оживление. Преданные классическому наследию члены литературного меджлиса «Фёвджуль-Фусаха» сумели уберечь и сохранить его традиции. Привязанность членов литературного меджлиса классическому наследию, чувствуется в частом упоминании об обращении в их творчестве стилю «Аруз». Одним из очень важных заслуг меджлиса является бережное сохранение его традиций в период независимости.

Rəyçilər: prof. V.Əhməd, dos. K.Kazımov

Дадашева Ирада Исмаил гызы
Бакинский славянский университет

ЖАНРОВЫЙ АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА. РОМАН

Ключевые слова: жанр, направление, романтики, текст, портрет, фокализация

Açar sözlər: janr, cərəyan, romantiklər, tekst, portret, fokalizasiya

Keywords: genre, direction, romance, text, portrait, focalization

Появление и развитие в литературе различных стран направления, которое получило название «романтизм», следует отнести к последнему десятилетию 18 и первой трети 19 века. Это сложное и своеобразное направление, нашедшее свое выражение в различных областях искусства (литература, живопись, музыка), необходимо рассматривать и изучать в прямой неразрывной связи с теми глубокими социально-историческими и политическими сдвигами, которые происходили в этот период истории. Наиболее полным и завершенным выражением этого процесса была Великая французская революция 1789-1794 годов. Эта революция стала важнейшим поворотным моментом в исторической жизни не только Франции, но и других европейских стран.

Прогрессивные романтики справедливо усматривали в революции начало всей передовой культуры 19 века. Гюго заявлял, например, что «поэты и писатели 19 века – дети французской революции».

Разочарование в революции как способа изменения социального бытия вызвало поворот интереса от внешней жизни человека и его деятельности в обществе к проблемам духовной, эмоциональной жизни личности.

Романтики открывали частного субъективного человека. Интерес к внутреннему миру человека способствовал возникновению психологизма. Эта категория трактуется как универсальное мироощущение современного человека.

Романтики открывали принципы историзма в художественном творчестве. Французская революция помогла осознать зависимость искусства от истории, признанию основных исторических законов законами искусства: законы эволюции, изменчивости, динамики. В романтизме возросла значимость личности реального автора и его биографии. Это повлекло за собой также возникновение биографического направления в изучении литературы.

Чтобы увлекать и трогать сердца людей, романист должен испытывать к ним подлинную симпатию. Ему приходится создавать систему оценок. Однако книги его не должны быть нравоучительными. Напротив, наравне с ученым-исследователем писатель обязан видеть мир таким, каков он есть. (3, 295)

В позднем средневековье роман (фр. roman, нем. Roman, англ. novel) – это любое произведение, написанное на романском, а не на латинском языке. Это – эпическое произведение, в котором повествование сосредоточено на судьбе отдельной личности в процессе её становления и развития, развернутом в художественном пространстве и времени, достаточном для передачи «организации» личности. Роман представляет индивидуальную и общественную жизнь, как относительно самостоятельные, не исчерпывающие друг друга стихии, и в этом особенность жанрового содержания. «История индивидуальной судьбы обретает общий субстанциональный смысл, демонстрируя богатство характеров. Трактовка характеров находит выражение в том, что в романе «человек до конца не воплотим в существующую социально-историческую плоть» (1, 479). Одной из основных внутренних тем романа является именно тема неадекватности герою его судьбы, его положения. «Человек или больше своей судьбы или меньше своей человечности. (1, 480).

Роман развивался в многообразных сюжетно-композиционных структурах. Полагают даже, что роман в принципе не может обладать завершенной жанровой формой, поскольку он «эпос нашего времени», то есть эпос настоящего. Для него важен максимальный контакт с «неготовой», переживающей становление действительностью, с её постоянной переоценкой и осмыслением.

Жан Пуйон пишет: Мы рассматриваем в качестве романа работы, которые отвечают за определенные объекты, предполагая определенное видение человеческого мира и определенный способ решения возникающих там вопросов и не только те, которые наблюдают определенную литературную форму. Это не значит, что мы не можем признать определенную устойчивость литературной формы, но эта стабильность не произвольна, форма здесь должна быть результатом требования содержимого. (6, 163)

Говоря о форме и содержании, проанализировав эти понятия, приходим к выводу, что такое отношение к тексту, позволяет рассматривать его с разных сторон, но это разделение – искусственно. Форма не существует отдельно от какого-либо текста. Сама форма может быть рассмотрена на примере. То же самое можно сказать о содержании, которое вряд ли можно отделить от формы, так как форма не просто организует или упорядочивает некий материал, но, формируя его, изменяет и содержание.

Для того, чтобы анализировать литературные тексты, вводится понятие «жанр». Жанром можно назвать определенную группу литературных приемов, сочетание которых придает определенную форму литературному произведению.

Портрет в литературе – это изображение внешности героя (черт лица, фигуры, позы, мимики, жеста, одежды), это одно из средств его характеристики; разновидностью описания, или видом повествования, изображающего статическую картину, может также пейзаж и интерьер. Формирование портрета в литературе, как и в живописи, означает завоевание индивидуализированного способа раскрытия человека. В различные эпохи портрет играл соответствующую роль. Например, в средневековье, когда личностное начало не было выразительным, герой наделялся порой постоянными чертами внешности. В эпоху романтизма портрет часто очень живописен и построен на контрастах, смешении добра и зла, света и тени, силы и слабости. Писатели-реалисты выделяют социально-индивидуальные стороны личности.

Фокализация (focalisation) – структуралистически разработанный вариант англо-американской точки зрения (способа существования произведения как самодостаточной структуры), описаний неприемлемого для структурализма (описание и объяснение структуры мышления) и нарратологии (теории повествования психологизма). Основы фокализации как основного подхода к проблеме «зрительной перспективы» в произведениях словесного искусства были заложены Ж.Пуйоном. Он выделил две разновидности повествовательного «взгляда»: «изнутри» и «извне»; первая – это сама психическая реальность, вторая – её объективная манифестация. (6, 72) Исходя из данной позиции Пуйон выдвигает концепцию трех типов «видения» в произведении: видение «с», видение «сзади», и видение «извне». Первый тип характеризует повествование, где «нарратор» (повествователь, рассказчик в нарратологии) «видит» столько же сколько остальные персонажи, являясь основным источником знаний для читателя. В видении «сзади» этот источник находится не в романе, а в романисте, поскольку он поддерживает свое произведение, не совпадая ни с одним персонажем. Он поддерживает произведение, будучи позади него, выступая в роли привилегированного зрителя, знающего обратную сторону дела. Видение «извне», по Пуйону, относится к «физическому аспекту» персонажей, к среде их обитания. (4, 159)

В американской науке исследованию проблемы *точки зрения* (или фокализации) были посвящены наблюдения американского писателя Генри Джеймса. (5, 21) По наблюдениям писателя Генри Джеймса, проблема точки зрения имеет непосредственное отношение к тем видам искусства, произведения которых, по определению, двухплановы, т.е. имеют выражение и содержание (изображение и изображаемое). Проблема точки зрения имеет отношение ко всем видам искусства, непосредственно связанным с семантикой, т.е. с репрезентацией того или иного фрагмента действительности, выступающей в качестве обозначаемого (живопись, театр, кино и т.д.). Возможно объединение точек зрения в плане идеологии (автор, рассказчик, герой, как вероятные носители идеологической точки зрения), возможны различия «точек зрения» в плане фразеологии и т.д. Существует внутренняя и внешняя позиция автора в плане фразеологии.

Рассмотрим портрет служанки Нанеты из романа Бальзака «Евгения Гранде» сделанным с помощью фокализации с изменением точек зрения.

1. Отношение писателя:

- Нанета – громадина была, пожалуй, единственным человеческим существом, способным примириться с деспотизмом хозяина
- в возрасте двадцати двух лет, она не могла найти себе места, до такой степени внешность её казалась отталкивающей
- принужденная после пожара покинуть ферму, где Нанета ходила за коровами, пришла в Сомюр и искала себе места, воодушевляемая твердой решимостью не отказываться ни от какой работы
- Нанета стала членом семьи: она смеялась, когда смеялся Гранде, печалилась, зябла, отогревалась, работала вместе с ним
- В Сомюре было много семейств, где со слугами обращались лучше, но несмотря на это, они

не питали к хозяевам особой признательности.

Литература:

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Москва, 1975
2. Бальзак О. Сцены частной жизни. Москва, «Художественная литература», 1981
3. Моруа А. 6 том. Москва. Издательство «Пресса» 1992
4. Современное зарубежное литературоведение. Энциклопедический справочник. Москва, 1996.
5. Успенский Б.А. Принципы структурной типологии. 1962.
6. Pouillon Jean. Temps et Roman. Paris, 1946

Bədii mətnin janr analizi. Roman

Xülasə

Ədəbiyyatda portret - qəhrəmanın görünüşünün göstərilməsidir; bura onun xüsusiyyətləri, duruşları, üz ifadələri, hərəkətləri, geyimləri aiddir. Bunlar ise öz növbəsində onu xarakterizə edən vasitələrdən biridir. Bundan başqa buraya statik bir tablo, peyzaj və interyer də daxil edilə bilər. Rəsmdə olduğu kimi ədəbiyyatda bir portretin formalaşması bir şəxsin fərdiləşdirilmiş yolunun fəthini nəzərdə tutur.

Ədəbiyyatda, həmçinin təsviri incəsənətdə, portretin formalaşması o deməkdir ki, insanın göstərilməsi fərdi üsulla verilir. Cürbəcür dövrlərdə portret müvafiq bir rol oynayıb. Məsələn, orta əsrlərdə qəhrəman ancaq zahiri cizgilərlə əhatə olunurdu. Romantizm dövründə isə mənzərəli şəkildə, sosial və fərdi tərəfləri göstərilir.

Genre analysis of feature text. Roman

Summary

The portrait of the literature is the appearance of the hero; it's about it - features, stances, facial expressions, actions, dresses, and one of the tools it describes. In addition, the type of description to reflect a static table can also include landscape and interior. Formation of a portrait in literature, as in the art, suggests the conception of a person's individualized way.

In the literature, as well as in fine arts, the formation of a portrait means that human performance is rendered individually. At different times, the portrait played a relevant role. For example, in the Middle Ages, the hero was surrounded by only imaginary lines. In the romantic period, it is chosen with a striking display of social and personality.

Рецензент: доц. И.Ф.Тарзуманова